

*Юлія Загребнюк,  
викладач кафедри іноземних мов  
Уманського державного педагогічного  
університету імені Павла Тичини*

## **ПРОФЕСІЙНЕ САМОВИЗНАЧЕННЯ ОСОБИСТОСТІ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА**

*У статті здійснено загальну характеристику професійного самовизначення особистості, проаналізовано деякі аспекти його становлення. З'ясовано стан дослідженості наукової проблеми у вітчизняній та зарубіжній педагогічній теорії, визначено особливості її розв'язання на сучасному етапі.*

**Ключові слова:** професійне самовизначення, особистість, профвідбір, профорієнтація, проблема.

*В статье осуществлено общую характеристику профессионального самоопределения личности, проанализировано некоторые аспекты его становления. Определено состояние исследования научной проблемы в отечественной и зарубежной педагогической теории, определено особенности ее решения на современном этапе.*

**Ключевые слова:** профессиональное самоопределение, личность, профотбор, профориентация, проблема.

*The article carries out general characteristic of the professional self-determination of a personality. Some aspects of its formation have been determined. The article explicates the state of investigation of scientific problem in native and foreign pedagogical theory. The peculiarities of solving this problem at present stage have been determined.*

**Key words:** professional self-determination, personality, professional selection, professional orientation, problem.

З розвитком суспільства питання професійного самовизначення особистості набуває все більшої актуальності. За своїм призначенням система профорієнтації повинна зробити істотний вплив на раціональний розподіл трудових ресурсів, вибір життєвого шляху молоддю, адаптацію її до професії. Адекватність вибору та рівень освоєння професії впливають на всі сторони та загальну якість життя. Тому одним з центральних, і в цьому сенсі доленосних в житті кожної людини, в його професійній кар'єрі, є питання про пошук, вибір та оволодіння професією.

Проблеми професійної самовизначеності в Україні в різні періоди розглядалися багатьма дослідниками: Є. Клімовим, І. Назімовим, В. Симоненком, Б. Федоришиним, В. Ярошенком та іншими [4, с. 54]. Ними розроблялися та перевірялися на практиці різні аспекти цієї

проблеми в умовах соціалістичної планової економіки радянської держави. Розроблені вітчизняними науковцями положення були переглянуті та узгоджені з сучасними умовами, особливо в умовах профільного навчання.

У роботах провідних учених у галузі профорієнтації, таких як М. Захарова, В. Симоненка, М. Тименка, Б. Федоришина, С. Чистякової та інших, наполегливо порушуються питання про необхідність формування в сучасних юнаків та дівчат умінь самостійного пошуку та аналізу знань про різні види професійної діяльності [1, с. 24].

У своїй статті ми ставимо за мету проаналізувати стан дослідження наукової проблеми професійного самовизначення особистості у вітчизняній та зарубіжній педагогічній теорії, а також особливості його становлення в педагогічній науці.

Історія появи деяких елементів оцінки профпридатності людини йде в глибину століть. Це стосується в основному діагностики знань, умінь та здібностей. Вже в середині III тисячоліття до н.е. в Стародавньому Вавілоні проводили випробування випускників шкіл, які готували писарів. Писар був центральною фігурою месопотамської цивілізації; він умів вимірювати поля, ділити майно, співати, грати на музичних інструментах. Під час випробувань перевіряли його вміння розбиратися в тканинах, металах, рослинах, а також знання всіх чотирьох арифметичних дій.

У III тисячолітті до н.е. в Китаї існувала широко розповсюджена посада та професія урядового чиновника. Відповідно і тут з'явилися перші елементи профвідбору на цю посаду. Такі іспити в китайському суспільстві сприймалися майже як свято. Тему іспиту нерідко давав сам імператор, він же проводив безпосередню перевірку знань на заключному етапі багатоступеневого конкурсного відбору претендентів. Аналогічних фактів є багато, і всі вони вказують на досить ранній період виникнення елементів того, що зараз прийнято називати профвідбір [2, с. 66].

Наведені вище історичні дані потрібно розглядати як вказівку не на історію, а на передісторію виникнення профорієнтації. Історія почалася набагато пізніше, в період розвинутого капіталізму з його неминучими супутниками: підвищенням інтенсивності виробничих процесів, зростанням ролі спеціалізації та професіоналізації праці, а також з вимушеною необхідністю здійснення професійної підготовки величезних мас робітників. Саме в цей час визначилася практична потреба в залученні робочої сили, її навчанні та розподілі на різні трудові операції відповідно до індивідуальних здібностей людей [6, с. 14].

Аналіз теоретико-методичних джерел засвідчує, що засновником наукового вивчення індивідуальних відмінностей, вважається англійський вчений Френсіс Гальтон. У січні 1908 року в м. Бостоні почало роботу перше бюро профорієнтації молоді для надання допомоги підліткам у визначенні їх життєвого трудового шляху. Його діяльність прийнято вважати початком профорієнтації. Пізніше аналогічне бюро заснували в Нью-Йорку. Воно проводило свою роботу в контакті з вчителями, користуючись тестами та анкетами. Досвід діяльності цих бюро став

широко поширюватися в США, Іспанії, Фінляндії, Швейцарії, Чехословаччині та інших країнах. У США більший акцент робився на профвідбір.

Питанням професійного відбору багато уваги приділяв директор психологічної лабораторії Гарвардського університету професор Г. Мюнстерберг. Його можна назвати родоначальником психотехніки. На замовлення телефонної кампанії він вивчив придатність кандидатів на професію телефоністки. У той період телефоністка повинна була виробляти до 150 з'єднань на годину, тобто кожні 10 секунд потрібно було з'єднувати абонентів, а для цього необхідно було виконати 14 окремих психофізичних актів. Багато телефоністок такого навантаження не витримували і звільнялися з роботи. Це було невигідно підприємцям. Тому і виникла необхідність розробки рекомендацій щодо профвідбору кандидатів у телефоністки за їх психофізіологічними якостями. В результаті плінність кадрів різко скоротилася.

Перша світова війна (1914–1918 рр.) викликала подальше розширення потреби у визначенні професійної придатності. Вона вимагала прискореної підготовки осіб, що володіють потрібними для військової справи інтелектуальними та фізичними якостями. Інтенсивне технічне переозброєння промисловості провідних капіталістичних держав, розвиток принципово нової техніки на початку ХХ ст., в тому числі військової, актуалізували проблему «людина-техніка». Все гостріше стало усвідомлюватися, що не кожен охочий може керувати складним технічним пристроєм. Для цього необхідні знання, здібності та відповідні навички. Війна суттєво загострила інтерес до питань співвіднесення здібностей людини з вимогами професій. Тим самим було підготовлено підґрунтя для розгортання науково-дослідних робіт за тестовими методами оцінки особистості. У США був створений перший варіант так званого групового тесту, який дозволяв швидко оцінити придатність призовників до військової служби в різних родах військ. Як видно з історії, саме життя призвело до появи профорієнтації як практики і як наслідок – міждисциплінарного наукового знання.

Отже, профорієнтація – це науково обґрунтована система підготовки молоді до вільного та самостійного вибору професії, покликана враховувати як індивідуальні особливості кожної особистості, так і необхідність повноцінного розподілу трудових ресурсів в інтересах суспільства. У недалекому минулому в професійній орієнтації на чільне місце зазвичай ставилася практична робота з орієнтації учнів переважно на робітничі професії. Значно пізніше звернули увагу на необхідність розробки теорії, і лише відносно недавно стала відчуватися потреба в розробці методологічних питань профорієнтації. У міру того, як зростали ефективність виробництва та благополуччя людей, все більшу актуальність здобували проблеми гуманізації трудових процесів і професійного самовизначення особистості. Особливо загострилися ці питання у зв'язку з бурхливим впровадженням у різних галузях промисловості конвеєрів, які

масово закріплювали за людиною виконання найпростіших операцій та вели до зниження інтелекту особистості.

Створенню науково обґрунтованої бази для проведення профорієнтаційної роботи сприяли теоретико-методичні розробки українських учених Б. Федоришина, Н. Побірченко, В. Рибалко, В. Синявського та ін.

Українські науковці, які проаналізували в 2001 році стан молодіжної зайнятості в країні, справедливо відзначили, що нині в Україні ще недостатньо розвинена цілісна система профорієнтаційної роботи серед молоді. Відсутність чіткого розподілу функцій між всіма учасниками науково обґрунтованого процесу професійного самовизначення населення веде до її згортання.

Склалася парадоксальна ситуація. Теоретики, що прогнозують стратегію соціально-економічного розвитку країни, стверджують: перехід до ринку створює сприятливі умови для розвитку ініціативи людини й максимального використання її особистісних якостей, а в реальній дійсності в країні чітко спостерігається руйнування системи професійного самовизначення. В результаті, для значної частини населення ускладнюється вибір тієї сфери діяльності, де б особисті якості людини розкривалися з найбільшою повнотою й давали найбільшу віддачу для суспільства.

Звичайно, значною мірою така ситуація пояснюється тією глибокою економічною кризою, що довелося пережити молодій незалежній Українській державі в період її становлення. Але є ще одна важлива причина, спричинена не станом економіки країни, а тими методико-теоретичними підходами, на яких базувалася робота із професійного самовизначення в радянський час.

До числа застарілих підходів можна віднести наступні. По-перше, зайва централізація керування й фінансування науково-дослідних робіт, пов'язаних із професійним самовизначенням населення. Зараз вони фінансуються здебільшого з коштів централізованих держбюджетних відрахувань, а у всіх країнах з розвиненою економікою в проведенні робіт із профорієнтації й профвідбору активну участь беруть самі підприємства, фірми й особи, що користуються такими послугами. По-друге, основна частина досліджень, проведених у роки радянської влади, була спрямована на обслуговування техніко-технологічних потреб виробництва. У центрі уваги психологів було виявлення й розвиток тих професійно важливих якостей особистості, які забезпечували б, насамперед, високу продуктивність праці. З поля досліджень випадали такі важливі якості, які пов'язані з розвитком соціальної самостійності особистості, готовності людини до пошуку, відкриття й успішного ведення власного бізнесу. Іншими словами, можна стверджувати, що наша профорієнтаційна наука виявилася мало підготовленою для розв'язання проблем успішного професійного самовизначення особистості в умовах переходу до ринку.

На усунення цього протиріччя й повинні бути орієнтовані сьогодні науково-практичні розробки в сфері професійного самовизначення.

---

Тільки створення багатоканальної системи фінансування може забезпечити в умовах ринкової економіки розвиток й успішне функціонування всієї системи професійного самовизначення. Це переконливо підтверджує досвід країн з розвиненими ринковими відносинами. Наприклад, у Великій Британії та Франції функціонує розвинена мережа державних і приватних компаній та організацій, що займаються професійним самовизначенням молоді. Так, у Великій Британії працює біля двох тисяч консультантів і стільки ж їхніх помічників, які підбирають робочі місця для молоді та підтримують з ними контакти до 18 років з метою супроводу їхнього професійного самовизначення. Цікавий досвід профорієнтаційної роботи є також у Канаді, Данії, Фінляндії, Швеції, Японії та інших розвинених країнах світу. Враховуючи його, необхідно розбудовувати систему профорієнтації молоді в нашій країні, яка забезпечить економічний розвиток держави.

Отже, в Україні чітко спостерігається руйнування системи професійного самовизначення, ускладнюється для значної частини населення вибір тієї сфери діяльності, де б особисті якості людини розкривалися з найбільшою повнотою й давали найбільшу віддачу для суспільства. Наша профорієнтаційна наука виявилася мало підготовленою для розв'язання проблем успішного професійного самовизначення особистості в умовах переходу до ринку. Тільки створення багатоканальної системи фінансування може забезпечити в умовах ринкової економіки розвиток й успішне функціонування всієї системи професійного самовизначення. Таким чином, на усунення вищезазначених протиріч і повинні бути орієнтовані сьогодні науково-практичні розробки в сфері професійного самовизначення.

### **СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ**

1. Професійна діагностика / упорядник П. Гончаренко. – К. : Ред. загальнопед. газ., 2004. – 120 с.
2. Вітковська О. І. Професійне самовизначення особистості і практичні аспекти професійної консультації / О. І. Вітковська. – К. : Науковий світ, 2001. – 92 с.
3. Головаха Е. И. Жизненная перспектива и профессиональное самоопределение молодежи / Е. И. Головаха. – К. : Наук. думка, 1988. – 142 с.
4. Ігнатюк О. А. Проблема професійного самовизначення особистості : теоретичний аспект / О. А. Ігнатюк // Наук. праці [Сер.: Педагогіка] : наук.-метод. журн. – Миколаїв, 2006. – 93 с.
5. Сазонов А. Д. Професійна орієнтація молоді / А. Д. Сазонов, Н. І. Калугін, А. П. Меньшиков. – М. : Вища школа 1989. – 272 с.
6. Професійне становлення та самовизначення особистості : навчальний посібник / уклад. В. В. Бербец. – Умань : ПП Жовтий О.О., 2012. – 132 с.